

Kaja Kosacka*

Ryzyko i nadzieja – historie ucieczek mieszkańców NRD przez Mur Berliński

Wstęp

Opisywanie historii poszczególnych ludzi w kontekście ważnych wydarzeń historycznych, tj. mikrohistoria, jest ważnym instrumentem odkrycia większych wzorców społecznych, kulturowych i historycznych. Mikrohistorie wzbogacają narrację historyczną, dodają jej głębi i kontekstu, a także pozwalają na bardziej pełne zrozumienie przeszłości. Szczegóły życia tej czy innej jednostki nierzadko odzwierciedlają szersze tendencje społeczno-kulturowe. Pisanie historii nie tylko z perspektywy władców i elit, ale również z perspektywy mas społecznych umożliwia spojrzenie na nią z ludzkiej perspektywy, co czyni historię bardziej zrozumiałą, angażującą i prawdziwą.

Z powyższego wynika wybór tematu *Ryzyko i nadzieja – historie ucieczek mieszkańców NRD przez Mur Berliński*. Symbolika Muru Berlińskiego, jako fizycznej i ideologicznej bariery dzielącej Niemcy w czasach zimnej wojny, jest interesującym zagadnieniem, które pozwala zagłębić się w historii dramatycznych losów uciekinierów, ich odwagę i determinację w obliczu reżimu komunistycznego. Ponadto, przykład podziału Niemiec ukazuje, jak ludzkie pragnienie wolności przyczyniło się do upadku Muru. Ma to również znaczenie dla badań nad pamięcią historyczną i współczesnymi studiami nad historią i polityką.

Tło historyczne

Inicjatywa związana z oddzieleniem od siebie dwóch części Niemiec została wygenerowana przez narastającą złą, ekonomiczną sytuację w NRD. Ze względu na pracę, rodzinę czy znajomych około pół miliona osób każdego dnia przekraczało w obu kierunkach granice sektora w Berlinie. Umożliwiło to mieszkańcom NRD i RFN porównanie warunków życia po obu stronach. Następnie zaczęło to prowadzić do tak zwanego „drenażu mózgów”. Oznaczało to, że wielu młodych specjalistów z różnych dziedzin i wyższych klas emigrowało na Zachód, pozbawiając Niemcy Wschodnie cennego i bardzo im potrzebnego kapitału ludzkiego. W 1960 roku około 200 tys. osób zdecydowało się na przeprowadzkę. Łącznie w latach 1949–1961 około 2,7 mln osób opuściło NRD w tym, Berlin Wschodni. Powodowało to coraz większe problemy dla kierownictwa Komunistycznej Partii Niemiec Wschodnich. Do Państwa komunistycznego zaczęło docierać, że znajduje się na skraju zapaści społecznej i gospodarczej. Jego priorytetem było jak najszybsze powstrzymanie emigrujących. Rząd

* Kaja Kosacka – studentka drugiego roku kierunku Stosunki międzynarodowe II stopnia na Wydziale Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, praktykant Centrum Europy Wschodniej UMCS.

nie widział innego sposobu, aby sprostać temu zadaniu niż całkowita izolacja ludności od wpływów przychodzących z zewnątrz¹.

Początek budowy Muru nastąpił w nocy z 12 na 13 sierpnia 1961 roku. Zainicjowany został przez przywódcę komunistycznego NRD, Waltera Ulbrichta. Akcja ta była ściśle strzeżonym planem i widniała pod nazwą „Operacja Róża”².

Mur składał się z drutu kolczastego i betonowych przeszkód. Zdaniem rządu NRD, potrzeba ciągłego ulepszania bariery była nieunikniona. W miarę rosnącej liczny osób uciekających, jego struktura ewoluowała. W następnych latach Mur był stopniowo rozbudowywany, zyskując kolejne warstwy zabezpieczeń, w tym systemy oświetlenia, obserwacyjne wieże strażnicze oraz rozmaite przeszkody fizyczne³.

Przykłady udanych, kreatywnych ucieczek

Mur Berliński stanowi część historii, która przedstawia odwagę i niezłomną determinację ludzi. Tysiące osób, aby przekroczyć granicę świadomie narażało swoje życie. Te historie są symbolem determinacji i nadziei. Charakteryzuje je, pragnienie wolności oraz niezłomne dążenie jednostek do przewyciężenia podziałów.

Wyprawa balonowa

Gunter Wetzel wraz z Peterem Strelzykiem byli przyjaciółmi, którzy od dawna planowali swoją ucieczkę i swoich bliskich z NRD. W tajemnicy studiowali literaturę aerodynamiczną, która miała im zapewnić odpowiednią wiedzę, aby zbudować balon. Ze względu na to, że Peter Strelzyk był mechanikiem lotniczym i elektrykiem to on przejął inicjatywę nad budową odpowiedniego, prostego, ale działającego silnika i palników opierających się na butlach z propanem. Gunter Wetzel skupił się na szyciu i łączeniu ze sobą wielu tkanin, tworząc kopertę balonową. Dbając o to, aby nie wzbudzać żadnych podejrzeń, w poszukiwaniu odpowiednich materiałów jeździli po całym NRD kupując tylko małe ilości.

Pierwsze dwie próby przekroczenia Muru zakończyły się niepowodzeniem. Dzięki zaciętości, ciężkiej pracy i potrzebie ucieczki, nie poddali się i próbowali ulepszać konstrukcję balonu. Trzecia próba okazała się być całkowitym sukcesem z ogromem szczęścia, ponieważ zostali oni zauważeni przez nocnego stróża po wschodniej stronie. Zanim jednak policja graniczna podjęła działania, balon znajdował się już w RFN. Takim sposobem, w środku nocy, obu rodzinom udało się przedostać na stronę zachodnią⁴.

Przeprawa po linie

Na pomysł tak brawurowej ucieczki, jaką było przejście ze wschodu na zachód po linii wysokiego napięcia, wpadł w 1963 roku Horst Klein. Był on wschodnioniemieckim akrobatą i chciał opuścić NRD, ponieważ otrzymał zakaz występów. Poinformowano go, że powodem tego są jego antykomunistyczne przekonania⁵.

¹ *The construction of the Berlin Wall*, „Berlin.de – The Official Website of Berlin”, <https://www.berlin.de/mauer/en/history/construction-of-the-berlin-wall/> [dostęp: 25.06.2024].

² Merriman H., *Operacja Róża. Dzień, w którym rozpoczęła się budowa Muru Berlińskiego*, „Wielka Historia”, 3 kwietnia 2023, <https://wielkahistoria.pl/operacja-roza-dzien-w-ktorym-rozpoznala-sie-budowa-muru-berlinskiego/> [dostęp: 14.06.2024].

³ Nick A., *Berlin Wall. Between 1961 and 1989, part of Berlin was surrounded by 153 kilometres of brick wall*, „Destination: History”, 12 czerwca 2022, <https://destinationhistorypod.com/episodes/berlinwall> [dostęp: 14.06.2024].

⁴ *Balloon ride to freedom*, „Haus der Bayerischen Geschichte”, <https://www.museum.bayern/en/collection/histories/peter-strelzyk-und-guenter-wetzel.html> [dostęp: 15.06.2024].

⁵ Trex E., *8 creative ways people went over the Berlin Wall*, „Mental Floss”, 12 listopada 2011, <https://www.mentalfloss.com/article/28517/8-creative-ways-people-went-over-berlin-wall> [dostęp: 15.06.2024].

Horst Klein postanowił wspiąć się na słup elektryczny i trzymając się liny, zwisając nad głowami strażników, ręka za ręką powoli przejść między dwoma Murami, dzielącymi Berlin. Wiedział, że są szanse na powodzenie, gdyż jako cyrkowiec był silny i wysportowany⁶.

Zmęczenie i obolałe dłonie doprowadziły do tego, że Klein spadł z liny z prawie 20 metrów⁷. Na jego szczęście nastąpiło to już po stronie RFN. Upadek z tak dużej wysokości spowodował złamanie obu jego rąk. Mimo to, mógł później znowu publicznie występować. Tym sposobem akrobata zdołał uwolnić się spod wpływu komunizmu na Wschodzie⁸.

Tragicznie zakończone próby ucieczek

Opisując tych, którym skutecznie udało się przekroczyć mur, należy również odnotować, że wielu ludzi podczas prób zginęło. W latach 1961–1988 ponad 100 tys. obywateli NRD podejmowało się prób ucieczek. Spośród nich około 600 osób zostało zastrzelonych przez strażników lub zginęło w innych okolicznościach, takich jak utonięcia czy popełnienie samobójstwa po schwytaniu i przejściu⁹.

Przy samym Murze, podczas prób przedostania się na stronę zachodnią straciło swoje życie łącznie 140 osób. W tym 101 zmarło w wyniku popełnienia samobójstwa lub nieszczęśliwego wypadku, a 31 zostało rozstrzelanych przez strażników¹⁰.

Istnieją liczne historie osób, którym nie udało się przedostać do części zachodniej. Ze względu na panującą atmosferę strachu i występującą dezinformację, duża ilość wydarzeń, które miały miejsce, nigdy nie została ujawniona. Pomimo upublicznienia archiwów NRD po upadku Muru Berlińskiego i Zjednoczeniu Niemiec, wiele rodzin nie dowiedziało się co stało się z bliskimi im osobami¹¹.

Przypadek Idy Siekmann

Ida Siekmann, pięćdziesięcioośmioletnia pielęgniarka, mieszkała przy Bernauer Strasse w Berlinie Wschodnim. Od roku 1945, budynki znajdujące się po południowej stronie tej ulicy należały do sektora radzieckiego, a cała szerokość Bernauer Strasse wraz z północną częścią zabudowy była przypisana do sektora francuskiego. Oznaczało to, że każda osoba opuszczająca swój dom, znajdujący się po stronie NRD, wychodząc na ulicę była w RFN. Straż graniczna zaczęła kontrolować mieszkańców i zablokowała wjazd do Berlina Wschodniego. Dnia 13 sierpnia 1961 roku zamknięto całą granicę tego sektora do czego doprowadziła partia komunistyczna. Kilka dni później, 18 sierpnia, zostały dodatkowo zamknięte bądź zamurowane wszystkie możliwe wejścia do budynków od strony zachodniej. Nowe wejścia powstały na tyłach budynków¹².

Przez sytuację, która w znacznym tempie się pogarszała po stronie wschodniej, dnia 22 sierpnia 1961 roku, Ida Siekmann postanowiła przedostać się na zachód. W akcie desperacji wyskoczyła z 3 piętra, z okna znajdującego się w mieszkaniu. Krótką chwilę wcześniej wyrzuciła na chodnik własną pościel licząc na to, że pomoże

⁶ Cooper S., *Fearless escapes over (and under) the Berlin Wall*, „War History”, 25 lipca 2016, <https://www.warhistoryonline.com/world-war-ii/fearless-escapes-berlin-wall.html> [dostęp: 15.06.2024].

⁷ *Tunelem, ziemią czy powietrzem? Oto kolejnych 5 sprawdzonych sposobów ucieczki z NRD*, „Joe Monster”, 6 listopada 2019, <https://joemonster.org/art/48354> [dostęp: 16.06.2024].

⁸ *The great escape from East Berlin*, „The Westminster Collection”, 11 listopada 2019, <https://blog.westminstercollection.com/2019/11/11/the-great-escape-from-east-berlin/> [dostęp: 16.06.2024].

⁹ *Victims of the Wall*, „Berlin.de – The Official Website of Berlin”, <https://www.berlin.de/mauer/en/history/victims-of-the-wall/>, [dostęp: 18.06.2024].

¹⁰ *Tunelem, ziemią czy...*, *op. cit.*

¹¹ Wykurz L., *Udane ucieczki przez Mur Berliński stały się rzadkością. Jaka była cena za próbę przejścia na Zachód?*, „Kroniki Dziejów”, 1 grudnia 2023, <https://kronikidziejow.pl/swiat/udane-ucieczki-przez-mur-berlinski-staly-sie-rzadkoscia-jaka-byla-cena-za-probe-przejscia-na-zachod/> [dostęp: 18.06.2024].

¹² Brecht C., *Victims at the wall. Ida Siekmann*, „Chronik der Mauer”, <https://www.chronik-der-mauer.de/en/victims/180479> [dostęp: 18.06.2024].

to złagodzić upadek. Odniosła jednak bardzo poważne obrażenia. Mimo, że została jej udzielona pomoc i była już w drodze do szpitala, nie udało się jej uratować¹³.

Ida Siekmann nie była pierwszą osobą, która w ten sposób próbowała się przedostać na drugą stronę, jednak stała się pierwszą śmiertelną ofiarą, Muru dzielącego ludność¹⁴.

Ostatnia próba

Dwudziestoletni Chris Gueffroy był ostatnią ofiarą, która zginęła w wyniku próby przekroczenia granicy wschodnio–zachodniej. Ucieczkę zaplanował na piątego lutego 1989 roku, że swoim kolegą Cristianem Gaudianem¹⁵. Zdecydowali się przekroczyć dzielący ich obszar od wolności, przy kanale Britz. Po północy rozpoczęli wspinaczkę po ścianie Muru, którego wysokość sięgała 3 metrów. Ten etap udało im się osiągnąć, jednak próbując przedostać się przez ostatnie metalowe ogrodzenie, włączyły się światła a straż graniczna zaczęła do nich strzelać. W wyniku kilkukrotnego postrzelenia Chrisa Gueffroya w klatkę piersiową, zginął on na miejscu, około 9 miesięcy przez zburzeniem Muru¹⁶.

Jego kompan mimo poważnych obrażeń przeżył. Został zatrzymany, po czym w maju 1989 roku skazany za próbę przekroczenia granicy w sposób nielegalny. Otrzymał wyrok 3 lat pozbawienia wolności. Władze Niemiec Zachodnich postanowiły wypłacić okup władzom strony wschodniej, dzięki któremu Christian Gaudian w połowie października 1989 roku był wypuszczony z więzienia i przetransportowany na zachód¹⁷.

Okoliczności śmierci Chrisa Gueffroya nie udało się zatuszować, jego morderstwo wywołało falę międzynarodowych protestów. Te działania doprowadziły do podjęcia przez przywódcę NRD – Ericha Honeckera decyzji o zaprzestaniu polityki rozstrzeliwania osób, które podejmują się prób ucieczki¹⁸.

Podsumowanie

Ucieczki przez Mur Berliński stanowiły dramatyczny przejaw ludzkiej determinacji i pragnienia wolności w obliczu reżimu komunistycznego w NRD. Ludzie ryzykowali życiem, próbując pokonać barierę, jaką stanowił Mur, dzielący Berlin i Niemcy na wschodni i zachodni. Historie ucieczek ilustrują nie tylko osobiste tragedie i triumfy, ale także głębsze społeczne i polityczne napięcia tej epoki. Mur stał się jednym z najbardziej ikonicznych symboli podziału Europy, wywołując międzynarodowe oburzenie i potępienie. Jego upadek w 1989 roku był początkiem ludzkiej wolności oraz symbolicznym końcem podziału niemieckiego narodu i Zimnej Wojny. Dziś historie ucieczek przez Mur Berliński przypominają o odwadze jednostek w walce o wolność i o znaczeniu pokonywania barier dla osiągnięcia wspólnego dobra i pokoju.

¹³ *Kalendarium historyczne, 22 sierpnia 1961 roku zginęła Ida Siekmann*, „Historykon.pl”, 22 sierpnia 2023, <https://historykon.pl/ida-siekmann/> [dostęp: 18.06.2024].

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Muller N., *Tribute for final Berlin Wall victim*, „Deutsche Welle”, 5 lutego 2019, <https://www.dw.com/en/remembering-last-berlin-wall-victim-chris-gueffroy/a-47365057> [dostęp: 18.06.2024].

¹⁶ *Memorial to Chris Gueffroy, Berlin*, „Cold War”, <https://coldwarsites.net/country/germany/memorial-to-chris-gueffroy-berlin/> [dostęp: 18.06.2024].

¹⁷ Baron U., Hertle H.-H., *Victims at the wall. Chris Gueffroy*, „Chronik der Mauer”, <https://www.chronik-der-mauer.de/en/victims/180603> [dostęp: 18.06.2024].

¹⁸ *Ibidem*.